

“Landgoed Willibrordus is identiteitsdrager van de regio Kennemerland”

Haarlem – De provincie Noord-Holland ziet het rijksmonument en het landgoed Willibrordus in Heiloo als een belangrijke identiteitsdrager van Kennemerland. Andere voorbeelden in de nabije omgeving zijn de Egmondse abdij en het bedevaartsoord Onze Lieve Vrouw ter Nood. Zij zijn in het gebied van de strandwal een uiting van de verzuiilde samenleving, waarbij katholieken en protestanten ieder ook hun eigen gezondheidszorgvoorzieningen hadden.

Dit document is het fundament voor de visie die GGZ NHN heeft over de herbestemming van het rijksmonument en landgoed St. Willibrordus in Heiloo. Ernst van der Kleij, Ilse van Dijk, Theo van den Boer en Nico Adrichem: vier mensen die, vanuit een bevoegenheid voor hun vak, die visie delen en het herbestemmingsproces van het Heilooër landgoed ondersteunen.

“Alles heeft zijn uur; alle dingen onder de hemel hebben hun tijd” Prediker 3.1

Zo heeft ook deze koepel haar functie als kloosterkapel en/of kerkgebouw gehad en haar bruikbaarheid afgestaan aan een ander doel. Deze koepel had vroeger in het klooster een centrale plaats en drukte de eenheid uit tussen de leden van de gemeenschap, die hier meermaals per dag samen kwamen om te bidden. Het was de centrale plaats om samen te komen rondom Christus die de kern van het religieuze leven is. Het waren niet de stenen, maar de leden, de broeders zelf die betekenis gaven aan dit gebouw. U die vanavond hier bent samengekomen vormt een andere gemeenschap maar met de bedoeling nieuw leven te creëren binnen dit gebouw dat is overgebleven en voortaan Cultuurkoepel wil zijn. Het oude heeft afgedaan en het nieuwe houdt de uitdaging in. Er is een tijd om af te breken en een tijd om op te bouwen, volgens Prediker. In ons geval is de levende gemeenschap van broeders verdwenen, de kapel niet afgebroken, en komt er een nieuwe levende gemeenschap zin geven aan het gebouw dat stand heeft kunnen houden ondanks de aardbevingen die zich hier ter plekke hebben voorgedaan.

Sinds lange tijd heeft de Congregatie geen verantwoordelijkheid meer over het complex St. Willibrord. Des te meer vind ik het een eer bij deze openingsceremonie te zijn uitgenodigd en op dit moment een toast te mogen uitbrengen met u allen op het succes dat wij wensen voor allen die in de toekomst in deze ruimte gaan samenkomen. Ik feliciteer de initiatiefnemers met het behaalde succes en op deze manier een stukje erfgoed van de Congregatie en psychiatrisch Centrum St. Willibrord nieuw leven heeft weten te geven.”

Aldus broeder Theo van den Boer, algemeen overste van de Congregatie van de broeders van Onze Lieve Vrouw van Lourdes, uitgesproken bij de opening van de Cultuurkoepel Heiloo op 12 september 2014.

Cultureel erfgoed

Kunsthistoricus Ernst van der Kleij is beleidsadviseur Cultureel Erfgoed voor Provincie Noord-Holland en als zodanig direct betrokken bij de herbestemming van cultureel erfgoed in de provincie (www.Herbestemming-nh.nl). Door herbestemming wil de provincie hoogwaardige, karakteristieke erfgoedgebouwen toegankelijk maken voor een breed publiek. Hiermee wordt een culturele aantrekkingskracht gecreëerd, die niet alleen een aanzuigende werking heeft op het vestigingsklimaat binnen de provincie, maar ook aantrekkelijk is voor bezoekers, dagjesmensen en toeristen van heinde en verre. Bij succesvolle herbestemming krijgt de regionale economie een boost. Geslaagde voorbeelden van herbestemde gebouwen als de Droste fabriek in Haarlem, de Verkade fabriek

in Zaandam en de Westergasfabriek in Amsterdam bewijzen dat. Van der Kleij vertelt: “Bij herbestemming moet je de kernkwaliteit van het gebouw als uitgangspunt nemen.”

Ilse van Dijk is festivalleider van Karavaan, het Noord-Hollandse theaterfestival dat speelt op betekenisvolle locaties. Zij is heel enthousiast over landgoed Willibrordus en vindt het een bijzondere locatie voor culturele evenementen. Begin juni 2014 streek de Karavaan tien dagen lang neer op het landgoed en bracht in de Cultuurkoepel onder meer de première van de waanopera Woyzeck. Over de Cultuurkoepel vertelt ze: “Het is een fantastisch mooie kerk, daar zijn er niet zo heel veel van. De glas-in-loodramen, de prachtige ruimte, die echter ook meteen een moeilijkheidsgraad oplevert.” Het geluid weerkaatst van alle kanten; een probleem dat inmiddels is opgelost. „Het was voor de spelers een pittige uitdaging om de juiste balans te vinden. Toch was het geen pragmatische keuze, we hebben er bewust voor gekozen om hier de voorstelling te laten zien. Juist vanwege de geschiedenis waarmee dit landgoed is verbonden; het verhaal van Woyzeck heeft zijn wortels in de psychiatrie. Het monumentale karakter van dit gebouw draagt enorm bij aan de beleving; als je voor de poort staat, ontkom je niet aan de grootse indruk van het complex!

Van Dijk vindt dat het landgoed zich bij uitstek leent voor culturele activiteiten met klasse. “Ik zou het zonde vinden als hier elk weekend een braderie zou worden georganiseerd, dat vind ik niet passen bij het karakter van dit landgoed. Je wilt de magie behouden.” Ze legt uit dat de spelers van Woyzeck die magie hebben gevoeld. “De waanopera is in tien dagen ter plekke in de koepel gemaakt. Vervolgens waren de voorstellingen te zien op Oerol en het Over 't IJ festival. Maar zo'n ervaring als in Heiloo was uniek voor de spelers. ‘Woyzeck, de Waanopera’ had een connectie met wat er zich op deze locatie nog meer afspeelt; spelers, de locatie en het publiek beïnvloedden elkaar!”

Nico Adrichem, oud-directeur divisie langdurige psychiatrie GGZ NHN, kent het landgoed op zijn duimpje. Als inwoner van Heiloo weet hij als geen ander hoe belangrijk dit stukje Heiloo voor het dorp en de omgeving is geweest en nog altijd is. Door zijn toelovende inzet, daarbij gesteund door het bestuur en collega's die in deze omvangrijke herbestemming geloven, zijn al diverse succesvolle projecten van de grond gekomen. Het proces van herbestemming, dat in 2010 is ingezet, is nog lang niet ten einde.

Adrichem probeert die magie, waar Van Dijk over vertelt, te verwoorden: “De magie van ‘We zijn weer thuis’. Het groene kruisje op de koepel is van verre zichtbaar en geeft een gevoel van veiligheid en herkenning.” De al gerealiseerde activiteiten op het landgoed bieden volgens hem niet alleen een meerwaarde op economisch en cultureel vlak, maar ook voor cliënten. De combinatie van psychiatrie en cultuur wordt al volop benut. „In onze huidige, goed georganiseerde maatschappij zijn kwetsbare groepen de dupe. Maar ik zie een tegenbeweging ontstaan. Want niemand is zomaar 'uitgeburgerd!'”

De innovatiekracht van GGZ NHN.

De voormalige Sint Willibrordusstichting, eigendom van GGZ NHN, is als katholieke psychiatrische instelling in de crisisjaren '30 gebouwd door de congregatie Broeders van Onze Lieve Vrouw van Lourdes; voor huisvesting en behandeling van psychiatrische patiënten. De bouw begon in 1927 en was gereed in 1940. De jaren daarna waren er circa 650 psychiatrische patiënten gehuisvest die langdurige zorg nodig hadden. Een veranderende visie op de geestelijke gezondheidszorg heeft geleid tot een andere aanpak van psychiatrische behandeling. Inmiddels is het inzicht gekomen dat cliënten beter en sneller herstellen in hun vertrouwde woonomgeving en met de nodige behandeling en begeleiding onder het motto: ‘beter worden doe je thuis’. GGZ NHN staat nationaal en internationaal bekend om de innovaties op het gebied van het behandelen van psychiatrische problemen. Dit veranderende beleid, gericht op behoud van maatschappelijke rollen, op integratie en herstel in de maatschappij heeft grote gevolgen gehad voor de functie van landgoed Willibrordus, het markante hoofdgebouw en de

bijgebouwen. Het landgoed en haar monumentale gebouwen verloren geleidelijk hun oorspronkelijke functie. GGZ NHN startte daarom het beleid van de omgekeerde integratie. Daar waar het Willibrordus complex vroeger een gesloten gemeenschap binnen een gemeenschap was, staan nu de poorten open voor allerlei contacten met de samenleving. De gesloten cultuur heeft plaatsgemaakt voor openheid en communicatie over en weer met de buitenwereld. GGZ NHN noemt deze communicatie de omgekeerde integratie. Deze integratie draagt bij tot de-stigmatisering van de psychiatrie, creëert meerwaarde voor de cliënten, de inwoners van Heiloo en de regio.

Nico Adrichem: "De regelgeving voor de vergoeding van de kosten vastgoed veranderde echter in hoog tempo en bleek ingrijpend. Vergoeding vastgoed wordt ontvangen voor gebouwen waar behandeling wordt geboden. Deze nieuwe overheidsnorm dwong de organisatie de portefeuille vastgoed kritisch door te nemen, vastgoed werd een hoofdpijndossier. Oplossingen zoeken om het overschot aan loze vierkante en leegstaande vierkante meters te verminderen werd noodzaak. Het schrikbeeld doemde op dat het landgoed en haar beeldbepalende gebouwen zouden gaan verpauperen. Vele jaren werden pogingen ondernomen om het hoofdgebouw en de karakteristieke kapel te vervreemden. Het leverde uiteindelijk niets op. In alle (commerciële) plannen die werden gepresenteerd bleef GGZ NHN op lange termijn toch uiteindelijk de risicodrager. In afwachting van een dergelijk veelbelovend plan werd een externe partij opdracht gegeven over te gaan tot leegstandbeheer. De crisis en de toekomst om vastgoed te ontwikkelen werden steeds somberder. Voor GGZ NHN en met name voor de afdeling vastgoed reden het tempo van het proces omgekeerde integratie en herbesteding van gebouwen te verhogen en een andere geldstroom te generen. Over de plannen van herbesteding vond overleg plaats met de collega's werkzaam in het behandelproces. Duidelijk werd dat het landgoed en meerdere gebouwen de komende decennia de habitat zou blijven voor 250 patiënten. Kort- of langdurend behandelen van ernstige psychiatrische problemen in een verpauperende omgeving gaan niet samen. Ook groeide het besef dat vervreemding op termijn zou kunnen leiden tot functies en activiteiten in het hoofdgebouw niet passende bij de habitat van het psychiatrische behandelen. Leegstandsbeheer bleek al snel niet de juiste oplossing. Het leidde tot het besluit herbesteding zelf ter hand te nemen. Met dit besluit bleef GGZ NHN trouw aan de historie van het complex en wat de congregatie ooit beoogde."

Op aangeven van de provincie Noord-Holland plaatste de Cultuurcompagnie Noord-Holland het hoofdgebouw complex centraal in de Dag van de Herbesteding van 2011. Dit leverde veel publiciteit op. Dankzij subsidies en de bereidheid van GGZ NHN om daarvoor eigen middelen in te brengen werd de casco restauratie van de kapel en hoofdgebouw gestart.

Om het tempo van de omgekeerde integratie te verhogen en herbesteding te realiseren werd door de raad van bestuur GGZ NHN een team samengesteld. Een team met gedreven mensen die het proces van herbesteding met succes vorm gaven. De casco restauratie van de kapel en het hoofdgebouw trok veel mediabelangstelling. In deze periode nodigde het team de bevolking uit om mee te denken over de toekomstige bestemming van de kapel. In het kielzog daarvan kwamen de resultaten van al gerealiseerde herbestedingen op het landgoed in de belangstelling. Voorbeelden zijn het gezondheidscentrum De Strandwal, het landgoed als openleslokaal voor het Clusius College, de woonappartementen op het landgoed in paviljoens Cornelius en Paulus, gymnastieklokalen en buurttuin voor de basisscholen uit Ypesteijn, in het complex psychomotorische therapie of kwekerij de Buitenkans, in de voormalige varkensstal is de stichting Buitenkans actief, in de oude keuken biedt een kaas- en yoghurtmakerij werk aan cliënten. Het centrale deel van het hoofdgebouw en de vleugel Aloysius zijn vestigingsplaats geworden voor 90 bedrijven. Zij vormen nu het Willibrordus Business Centrum.

Een baken in het landschap.

Het monumentale pand circa 13.000 m² en het landgoed, met een totale oppervlakte van 24 hectare, verkeren nu weer in goede staat, waarbij bijzondere architectonische stijlelementen, ornamenten en zelfs veel van de oorspronkelijke inventaris bewaard zijn gebleven.

Van der Kleij vertelt bevolgen waarom het 80-jarige landgoed Willibrordus zo belangrijk is; voor de regio en de provincie. "De koepel is in de eerste plaats een baken in het landschap. Het landgoed is een belangrijke drager van de identiteit van Kennemerland, die sterk in het teken staat van het kerkelijk geloof en de verzuilde samenleving in dit gebied. De verspreiding van het christelijk geloof begon vanaf de zevende eeuw.

De St. Willibrordusstichting is daar een sluitsteen van, een katholieke representant van de verzuilde samenleving in die jaren. Gebouwd als een katholieke psychiatrische inrichting die in zijn eigen voedselvoorziening voorzag. Daarbij vind ik het landgoed van belang als Buitenplaats. Willibrordus is van oorsprong een buitenplaats voor geesteszieken, gelegen in een mooie omgeving aan de rand van Heiloo. In de lijn met de buitenplaatsen die de omgeving rijk is, zoals landgoed Nijenburg en landgoed Ter Coulster. De broeders wilden patiënten een mooie omgeving bieden. Om aan te geven dat zij patiënten respectvol en als volwaardige mensen behandelden; iedereen was voor hen een gelijkwaardig schepsel." Zo zijn bij de bouw schoonheidselementen toegepast als een teken van beschaving. De landschapsarchitect heeft de drie vijvers aan de voorzijde zo laten aanleggen dat ze het gebouw daarin weerspiegelen.

Voor de eeuwigheid gebouwd.

De St. Willibrordusstichting is ondanks de crisis van de jaren 30 gebouwd. Van der Kleij noemt het een mooi voorbeeld van baksteenarchitectuur, die teruggrijpt op oude tradities: "Crisis maakt mensen degelijk. Mooie, degelijke materialen die lang meegaan, waren bijna heilig in die tijd. Baksteen en metselwerk; dat is Nederland op z'n best. Kleine ramen, baksteen en zwaar aangezet siersmeedwerk geven het gebouw dan ook een middeleeuwse uitstraling. De broeders wilden iets voor de eeuwigheid bouwen, mede omdat in die tijd geestesziekten niet of nauwelijks geneesbaar waren." Hij maakt de vergelijking met de abdij van Egmond en het

bedevaartsoord in Heiloo, beide in traditionalistische stijl gebouwd die zo kenmerkend was voor katholieke architectuur in de jaren '30. Hij merkt op dat de beton- en staalconstructie van de koepel heel modern is voor die tijd.

Kernwaarde van een gebouw

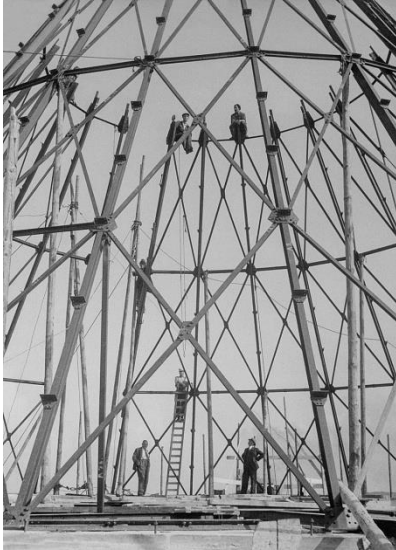
Hij vervolgt: "Bij de herbestemming van landgoed Willibrordus wordt voortgebouwd op de oude gedachte. Uitgaande van de kernwaarde, in dit geval de kerkelijke en sociale waarden, wordt in de oorspronkelijke geest doorgewerkt. Willibrordus heeft als Buitenplaats een speciale lading met een sociale inhoud vanuit een visie hoe je met mensen omgaat."

Van der Kleij schaarst het landgoed onder hoogwaardig cultureel erfgoed, een totaalvoorbeeld van een psychiatrisch ziekenhuis dat gebouwd is volgens het paviljoensysteem –met woningen voor de directeur, stallen et cetera- als een complete stijleenheid. "De gebouwen zijn meer dan alleen maar stenen; het gaat om de filosofie erachter. Een goede herbestemming gaat uit van de ziel van het gebouw, Willibrordus vraagt om unieke culturele uitingen die iets heilzaams hebben. Dat ben je verplicht aan dit gebouw. Het is geen bezwaar voor mensen om voor een culturele uiting, die nergens anders te zien is, wat verder te reizen."

"Daar waar je ouders en grootouders hebben gewerkt en gewandeld"

Eén van de redenen dat Heiloo hoog in de geluksfactor scoort als prettige gemeente om in te wonen is, naast groen en uitstekende verbindingen, de aanwezigheid van monumenten. Adrichem vertelt dat de monumentale St. Willibrordusstichting deel uitmaakt van de geschiedenis van Heiloo. Het toeval wil dat niet alleen de bouw, maar ook de herbestemming plaatsvindt in jaren van crisis. De bouw verschaftte werkgelegenheid aan de lokale bevolking. „Ouders en grootouders hebben nog meegewerkt aan de bouw. Ook in de daarop volgende jaren, toen de psychiatrische instelling eenmaal in bedrijf was, was de verbondenheid met het dorp groot. Veel mensen hadden er een baan. Voor de bevoorrading werden lokale middenstanders ingeschakeld. Het kruis op de koepel is in 1950 aan de broeders geschonken -als teken van dank- door de Heilooër middenstand. Zoiets komt nu niet meer voor.” Van der Kleij vult aan dat voor geschiedenis geldt: "Hoe dichterbij, hoe beter. Geschiedenis is daar, waar je ouders en je grootouders nog gewandeld hebben." Adrichem: "En de broeders waren heel gastvrij. Dorpsfevenementen zoals de kermis of processies waaraan het hele dorp meedeed, vonden regelmatig plaats op het Willibrordus terrein."

Draagvlak

Van der Kleij benadrukt dat een goede herbestemming alleen tot stand kan komen als er draagvlak onder de bevolking is. "Voor casco restauraties aan monumenten zijn subsidies beschikbaar. Maar voor het onderhoud aan de gebouwen moeten andere geldmiddelen gevonden worden. Daarom is de Stichting Vrienden van de Cultuurkoepel zo'n charmante actie. Zoiets kan alleen ontstaan vanuit een persoonlijk draagvlak; mensen vinden het een goede zaak om zich hiervoor in te zetten." Als laatste argument waarom de provincie deze herbestemming steunt, noemt Van der Kleij: "Het zakelijke model van de herbestemming klopt!"

Net als Van der Kleij vindt ook Van Dijk het belangrijk dat bij de verdere ontwikkeling de kwaliteit bewaakt wordt; ook in de toekomst. Beeldvorming speelt daarbij volgens haar een belangrijke rol. Ze pleit ervoor dat het landgoed in het proces van herbestemming met een herkenbaar gezicht naar buiten treedt; een plek voor kunst, cultuur en natuur. Want natuur is hier ook! Veel mensen zijn nieuwsgierig naar dit terrein. Ook ik vind dat je hier niet iets moet organiseren wat mensen overal al kunnen tegenkomen, maar dat je rekening moet houden met het karakter en de unieke sfeer!" Voor de verdere ontwikkeling, met respect voor kwaliteit en de allure van het landgoed, is in haar ogen lef nodig. Uitgedragen door GGZ NHN en haar mensen die feeling hebben met het terrein en bovendien borg staan voor cultuur. En juist dat is waar -in haar ogen- Nico Adrichem, de organisatie GGZ NHN en de mensen die hem omringen zich sterk voor maken.

Medio december 2014 zal de luidklok van de Cultuurkoepel een elektrische aandrijving krijgen. Iedere zondag op een vast tijdstip zal de klok luiden ter herinnering aan wat de broeders voor Heiloo betekenden. Zij bekostigden deze investering. In termen van de herbestemming: Het is de klank die ons op de waarde van de toekomst wijst.

Verwijzingen:

GGZ-NHN	www.ggz-nhn.nl
Rijksmonumenten register	
	http://rijksmonumenten.nl/monument/515983/onze+lieve+vrouwe+van+lourdes/heiloo/
Provincie Noord Holland Cultureel erfgoed	www.Herbestemming-nh.nl
Stichting vrienden cultuurkoepel Heiloo	www.cultuurkoepelheiloo.nl
Willibrordus Business Centrum	www.willibrordus.com
Stichting de Buitenkans	www.de-buitenkans.org
Kaasmakerij	www.zuivels.nl
Vereniging Oud Heiloo	www.oudheiloo.nl
Begraafplaats	www.dodenakkers.nl/begraafplaatsen/.../735-heiloo-willibrordusstichting

Vastgesteld Raad van Bestuur:
december 2014.